

Chronologizácia literárnych období od staroveku po súčasnosť

STAROVEK 3. tisícročie p. n. l. - 5 stor. n. l.

- (a) orientálne literatúry: sumerská, indická, hebrejská, čínska
- (b) antické literatúry: grécka literatúra a rímska literatúra
- ✗ v Grécku vzniká dráma ⇒ vyvinula sa z obradov na počesť boha Dionýza, spojenie hudby, tanca a slova, významnú úlohu mal chór = zbor, jednota miesta, času a deja (na jednom mieste, v priebehu 24 hodín, jedna dejová línia), konflikt sa odohráva v boji so silnejším (osud, bohovia, spoločenské zákony), končí vždy tragicky (hlavný hrdina zomiera, ale morálne víťazí)
- ✗ významným literárnym žánrom je tzv. **homérovský epos** ⇒ rozsiahla veršovaná epická skladba o významných udalostiach bohatý dej, veľa príbehov, postáv, dejových línií, veľa opisov a lyrických zložiek, hlavné postavy = výnimoční hrdinovia napísaný časomierou pomocou hexametru

STREDOVEK 500 - 1500

- ✓ obdobie vojen, epidémií moru, krížových výprav, kolonizácie
- ✓ výhradné postavenie vo všetkých oblastiach ľudského života mala **cirkev**, ovplyvňovala každodenný život
- ✓ školy a knižnice vznikali pri kláštoroch, knihy sa zhromažďovali výhradne v kostoloch a kláštoroch, neskôr vznikajú **prvé univerzity**, kníhtlač v roku 1445
- ✓ v živote ľudí hrala veľkú úlohu **askéza**, t.j. **zdržovanie sa telesných pôžitkov a odmietanie hmotných statkov**
- **napodobňovanie Biblie** v obsahu aj forme – citácie, parafrázovanie, imitácie, ale **aj námety z antickej literatúry**
- anonymita – diela bez mien a titulov
- **synkretizmus** – splyvanie literárnych druhov a žánrov
- forma bola **dôležitejšia ako obsah**
- štýl bol **rétorický**, veľmi ozdobný
- **idealizovanie postáv**, nezdôrazňujú sa individuálne, ale všeobecné vlastnosti
- **dominuje epika**
- literárne žánre: **legenda, kronika, žalm, modlitba, hagiografia, epos**
- **objektívnosť** – bez psychologizácie
- cieľom stredovekej literatúry je **poučiť, vychovávať** a až v **poslednom rade zabaviť**
- **delenie literatúry na náboženskú a svetskú**
- **typy postáv**: v náboženskej literatúre **svätci a mučeníci**, v svetskej **rytieri, šľachtici, bojovníci**

HUMANIZMUS A RENESANCIA 14. - 17. storočie

humanizmus: ľudskosť, myšlienkový smer zobrazujúci človeka jednotlivca

renesancia: obnova, znovuzrodenie antického umenia, orientácia na grécku a rímsku literatúru

- ✓ kladie sa dôraz na **individualizmus, racionalizmus a senzualizmus**
- ✓ **kolískou humanizmu a renesancie** je **Taliansko**, konkrétne **Florencia**
- ✓ objavy a vynálezy: kníhtlač, pušný prach, kompas, prvá verejná pitva, objavenie Ameriky, Galilei a Kopernik
- ✓ **klesá dominancia cirkvi v spoločnosti, reformácia** - v Nemecku **Luther**, v Anglicku **Henrich VIII.**
- ✓ vzniká nová spoločenská vrstva = **mešťania**

HUMANIZMUS	RENESANCIA
vydávanie a napodobňovanie antických diel	zobrazovanie vzťahu človeka k pozemskému životu, príklon k radostiam, ktoré život prináša
dôležitá rétorika, zložitá štylizácia	jednoduchšia štylistika
diela sa písali v latinčine	diela sa písali v národných jazykoch
pedagogická literatúra, vedecké diela – iba pre vybrané kruhy spoločnosti	mix literárnych žánrov: komédie, tragédie, epos, poviedky, satira

- ✓ z talianskeho *barocco* = perla nepravidelného tvaru, do Európy sa začína šíriť z **Talianska a Španielska**
- ✓ Európu stále sužujú turecké vpády, protiturecké povstania, súperenie medzi panovníckymi rodmi, živelné pohromy, morov epidémie a boj medzi katolíkmi a protestantmi = **ľudia začínajú strácať renesančnú dôveru v ľudské činy, rozum pozemské hodnoty, prevládajú pocity beznádeje a pesimizmu - opäť sa utiekajú k Bohu !!!**
- ✓ **BAROK JE OPAKOM RENESANCIE**
- ✓ barok sa najprv vyvíja vo **výtvarnom umení** (znaky: ozdobnosť, pompéznosť, patetickosť)
- literatúra prevzala **znaky výtvarného umenia**, štýl diel je **veľkolepý a zložitý** (snaha ohromiť), diela zobrazujú **utrpenie pozemského života**
- **používanie neobvyklých prívlastkov, básnických figúr** (synonymá, symboly, alegórie, hyperboly, antitézy, prirovnania)
- preklenutie ľudovej a umelej literatúry
- baroková literatúra **sa vracia k stredovekým žánrom** (legenda, duchovná pieseň, epos, reflexívna lyrika)
- **završením baroka je ROKOKO** = jeho znakmi sú *veselosť, hravosť, zdobnosť*
- **barok sa vyznačuje protikladmi** – *vid. tabuľka*

náboženský mysticismus	pozemská zmyslosť
pominuteľnosť a zbytočnosť vecí	túžba po živote
neprirodzený pátos	vnútorná citovosť
upevňovanie starých žánrov	vznik nových žánrov

KLASIZMUS A OSVIETENSTVO 17. - 18. storočie

- ✓ miesto vzniku: **Francúzsko** za vlády Ľudovíta XIV.
- ✓ literatúra si **podľa antického vzoru** určila **presné pravidlá literárnej tvorby** (i umenie sa riadilo podľa prísnych pravidiel)
- ✓ **obdobie mieru**, vznikajú len lokálne nepokoje, **vláda absolutizmu, cirkev** sa začína stávať **terčom kritiky**
- ✓ filozofiou klasicizmu bol **racionalizmus**, t.j. dôraz sa kladol na myslenie, rozum, filozof **René Descartes**: "*Myslím, teda som.*"
- ✓ ideálom klasikov bola trojjednota **pravda - krása - dobro** (*kalokagatia*)
- ✓ žánre: delenie na **vysoké žánre** → → → tragédia, óda, elégia, epos (minulosť, vznešené témy, postavy z vyššej spoločnosti)
nízke žánre → → → komédia, satira, bájka (prítomnosť, komickosť, postavy z ľudu), **najviac sa v období klasicizmu presadila dráma**, ktorá **dodržiavala antickú jednotu miesta, času a deja**
- ✓ znaky klasicizmu → → → **presnosť, zrozumiteľnosť, postavy sú buď kladné alebo záporné** (tzv. čierno-biele videnie jednoduchý dej, prevažuje **monológ, objektívnosť**, v konflikte medzi citom a povinnosťou zvíťazí vždy povinnosť)
- ✓ **kolískou osvietenstva bolo Anglicko**, naplno sa rozvinulo až vo **Francúzsku**
- ✓ hlása **odpútanie sa od stredovekého „nadprirodzena“**, dôraz sa kladie na **vzdelanie**
- ✓ „*Všetci ľudia sú si od prírody rovní a teda by sa im malo vládnuť osvietene.*“ (ľudia by mali mať slobodu myslenia presvedčenia, nemajú byť zneužívaní aristokraciou)

ROMANTIZMUS koniec 18. storočia – začiatok 19. storočia

- ✓ prechodným obdobím medzi klasicizmom a romantizmom bol **PREROMANTIZMUS** (nazýva sa i **sentimentalizmom**, vznik Anglicku, preromantizmus odmietal feudalizmus, požadoval tvorivú slobodu, literatúra zobrazovala ideálne svety, únik do minulosti alebo exotických krajov, *oblúbene motívy a symboly*: jazerá, cintoríny, nočný svet, väzeň, pútnik)
- ✓ **Veľká francúzska buržoázna revolúcia** → **pád feudalizmu a vznik kapitalizmu**, **vláda peňazí nad človekom** → **revolu** (osobná vzbuja)
- ✓ znaky romantizmu: v dielach prevláda **cit, fantázia, vášeň / spontánnosť, subjektivismus, individualizmus / silný záujem o ľudovú tvorbu**, nenapodobňovanie, t.j. **originalita, autoštylizácia** (=stotožňovanie autora s hrdinom „**harmónia kontrastov**“ (niečo škaredé a pekné zároveň), **synkretizmus literárnych žánrov a druhov**)
- ✓ žánre romantizmu: balada, romanca (nové žánre), romány, básnické poviedky
- ✓ jazyk romantizmu: hovorový, jasný, farebný, citový, plný zvolaní, prirovnaní, prívlastkov, metafor
- ✓ hrdina romantizmu: **človek túžiaci po plnosti života a láske**, častokrát nešťastne zamilovaný, v zápase o uskutočnenie svojho ideálu **často zomiera**, resp. nachádza únik v prírode a na vidieku, silný **osamelý jedinec**, ktorý chce niekedy spasť celé ľudstvo (*mesianizmus*) → **zbojník, väzeň, žobrák, revolucionár**

REALIZMUS 2. polovica 19. storočia – začiatok 20. storočia

- ✓ priemyselná revolúcia, rozvoj prírodných vied (Darwin, Pasteur)
- ✓ **filozofia POZITIVIZMU** (Auguste Comte), ktorá hlásala, že skutočné je len to, čo sa dá overiť zmyslami (napr. vidieť) alebo experimentom ⇒ **realizmus sa snaží objektívne zobrazovať skutočnosť** (prevláda rozum nad citom, objektívnosť na subjektívnosť)
- ✓ realizmus zobrazuje **bežný život**, snaží sa **analyzovať charakter rôznych ľudských typov** (postavy zo všetkých spoločenských vrstiev), častá je **psychologizácia postáv**, resp. **typizácia** (postava zastupuje celú spoločenskú vrstvu)
- ✓ **vševvediaci rozprávač** (detailne opisujúci), časté **používanie irónie a satiry**
- ✓ **autori realizmu = kritici spoločnosti**
- ✓ **hlavné žánre realizmu: román, novela, poviedka**, t.j. prevláda literárny druh **PRÓZA** (autor má tak väčší priestor pre detailné stvárnenie spoločnosti)
- ✓ **kritický realizmus** ⇒ „odroda“ realizmu, zosilnená kritickosť, reaguje na revolúcie v Európe, rozmach vedy a techniky a r vývoj spoločnosti – zameraný na jej nedostatky (spoločnosť hodnotí človeka podľa majetku, nie charakteru)
- ✗ **NATURALIZMUS: nadviazal na realizmus** (chcel sa ešte viac priblížiť k zobrazovaniu skutočnosti), **človek = súčasť prírody** zobrazuje **najnižšie vrstvy spoločnosti, tematika alkoholizmu, prostitúcie, nezamestnanosti**, využívajú sa **vulgarizmus** argot, predstaviteľ **Émile Zola** (romány *Bruch Paríža, Zabijak, Nana*) ⇒ na Slovensku **L. N. Jéga**

LITERÁRNA MODERNA 1880 – 1920

- ✗ **autor modernistických diel bol samotár, ktorý mimoriadne citlivo vnímal prítomnosť**, reagoval na ňu, dostával sa do vnútorného konfliktu s krutou realitou, **autori žiadajú slobodu vyjadrenia, formy a témy** (vzniká mnoho literárnych smerov, štýlov a žánrov)

◆ symbolizmus

- používanie symbolov, ktoré slúžili na vyjadrenie abstraktného pojmu (*štvorlístok = šťastie, havran = nešťastie, lev = sila*), symboly čerpané z náboženstva, prírody, pocitov, nálad, mytológie
- zvýšená vnímavosť a citlivosť autora (typická je pre nich osamelosť, nepochopenie okolia), únik do sveta imaginácie
- vyjadruje odpor voči morálke buržoázie a malomeštiactva
- hra s asociáciou (reťazenie predstáv), evokácia (vyvolávanie predstáv)
- voľný verš (dokážu sa ním vyjadriť duševné stavy autora), t.j. rozklad klasickej básne

◆ impresionizmus

impresia = dojem, t.j. autori sa snažili zachytiť okamžité dojmy bez rozumového vplyvu (spontánnosť, bezprostrednosť)

UMELECKÉ AVANTGARDY prvé tri desaťročia 20. storočia

= z franc. *predvoj*, súhrnné označenie viacerých umeleckých smerov, ktoré stoja proti tradičným umeleckým smerom ako napr. realizmus, vznikali postupne od začiatku 20. storočia

- ✗ **FUTURIZMUS:** vznikol v Taliansku, orientoval sa na **zobrazenie budúcnosti**, ktorú definoval rozvoj techniky a civilizácie **oslava a preceňovanie technického pokroku a vedy, zrušená interpunkcia a rým, uprednostňovanie slovies** (autori chceli vyjadriť dynamiku, ruch a tempo doby), využíva sa **onomatopoeja a kakafónia** (nelúbozvučnosť), čím chce spisovatelia **vyjadriť rachot strojov**
- ✗ **EXPRESIONIZMUS:** vznikol v Nemecku v období zhoršujúcej sa ekonomickej situácie, zobrazoval **vnútorné zážitky** predstavy jednotlivca, t.j. dôraz na psychiku postáv, **pravdivý obraz skutočnosti**, autori majú **pesimistický, skeptický postoj**, expresionisticky písali najmä **spisovatelia, ktorí prežili 1. svet. vojnu** (zobrazovali svoje zážitky), v dielach silné **kontrasty, odpor voči vojne, často ja-rozprávania**
- ✗ **SURREALIZMUS:** vznikol vo Francúzsku v 20-tych rokoch 20. storočia, poézia = **prelínanie sna a skutočnosti, prúd obrazov**, ktoré vychádzajú z **podvedomia**, surrealisti sa opierajú o **psychoanalýzu Siegmunda Freuda**, rakúskeho psychiatra, ktorý tvrdil, že **konanie človeka je ovplyvnené jeho podvedomím, snami a libidom** (sexuálnym pudom), t.j. **šokujúca metafora** (spojenie 2 vecí, ktoré zdanlivo nesúvisia), **voľný verš, žiadna interpunkcia, tiež využívanie pásm** **technika automatického záznamu**!, na Slovensku = **nadrealizmus**

NATURIZMUS (lyrizovaná próza) 30-te/40-te roky 20. storočia

- ✓ **krátke epické útvary** (poviedka, novela, rozprávky, mýty)
- ✓ **témy:** priateľstvo, láska, detstvo, domov, česť

- ✓ slabá dejová línia, prežívanie udalosti je dôležitejšie ako udalosť samotná
- ✓ lyrizácia jazyka (prirovnania, metafory, personifikácie, epitetá, zvolania)
- ✓ postavy sa striktnie delia na **kladné a záporné** (záporné sú aktívnejšie)
- ✓ dej sa väčšinou odohráva **v prírode a v horách**
- ✓ autor dáva **do ostrého kontrastu dedinu a mesto**
- ✓ prevládajú **opisy prírody alebo vnútra postáv**, príroda odráža psychický stav postáv
- ✓ **zvieratá** vystupujú ako **symbol dobra**
- ✓ **priateľstvo a láska** ako **najvyššie hodnoty**
- ✓ stiera sa hranica medzi snom a realitou
- ✓ **hrdina: silne individualizovaný, často je rozprávačom (ja-rozprávanie), vyčlenený z dedinského kolektívu**
- ✓ **neprítomnosť historického času**, t.j. čas v dielach sa meria len v biologickom čase (vekom postavy, striedaním dňa a noc ročných období)
- ✓ **rozdelenie sveta: TAM HORE** (príroda, hory, neskazení ľudia, láska, pokoj) a **TAM DOLE** (dediny, mestá, závisť)
- ✓ **rozprávkovosť**: dobro víťazí nad zlom, občas sa tam nachádza aj nadprirodzená sila (zvieratá, ktoré riešia situáciu), magické čísla

SOCIALISTICKÝ REALIZMUS

- delenie literatúry: **oficiálna** (spracúvala tematiku vojny), **neoficiálna**, **samizdatová**, **emigračná**
- mnohí autori sa venovali **téme kolektivizácie, mládeži** = *SCHEMATIZMUS*
- hrdinom je pasívny robotník, z ktorého sa stáva uvedomelý bojovník za práva proletariátu
- typický literárny žáner: **budovateľský román** = *pozitívni hrdinovia*: robotníci, funkcionári ... *negatívni hrdinovia*: intelektuáli, špióni, farári
- *predstavitelia SR na Slovensku*: Fraňo Kráľ, Peter Jilemnický, v Rusku Solženycyn a Pasternak

EXISTENCIONALIZMUS

- ◆ vznikol v Nemecku, ďalej ho rozšírili predovšetkým francúzski filozofi a spisovatelia
- ◆ **hlavné postavy**: opustené, zúfalé, beznádejné, ocitajú sa v hraničnej situácii, hľadajú zmysel života, uvažujú o smrti, majú pocit nepochopenia, spoločnosť je nepriateľom
- ◆ **kríza meštianskej spoločnosti a jej dopad na jedinca**
- ◆ **venuje sa základným otázkam bytia**
- ◆ **dôležitá je sloboda jednotlivca**, jednotlivec sa nepodriaďuje tradíciám, konvenciám, pravidlám

POSTMODERNA

- **smer vznikol v USA**, ale ovplyvnil i autorov iných národov, **nadväzuje na modernú a avantgardnú literatúru**, **pretrváva dodnes !!!**
- autori používajú **vulgarizmy** a **strieda sa realita s imagináciou**, vyskytujú sa **ustálené symboly** (labyrint, múzeum, zrkadlo, knižnica, maska)
- texty sú písané **pre široký okruh ľudí**, „**palimpsestová technika**“ (nadväznosť textu na iné texty, voľné používanie citácií)
- v dielach **častý výskyt neliterárnych textov** (denník, esej, recepty)